

*В. М. Фоменко, Н. Б. Бурдо,
Л. А. Співчина*

БАГАТОШАРОВА ПАМ'ЯТКА ТАШЛИК ІІ

Невелика, але унікальна за складом колекція матеріалів різного часу, отриманих під час розкопок Миколаївської експедиції 1978—80 рр. з місцезнаходження Ташлик ІІ, зберігається в НФ ІА НАН України (колекція № 992, під цим номером зберігаються матеріали з пам'яток Ташлик ІІ та Ташлик ІІІ). Не всі матеріали, представлені у звітах про розкопки, наявні у цій колекції Наукових фондів. Введенню у науковий обіг знахідок з цього пункту присвячена стаття.

К л ю ч о в і с л о в а: Ташлик, неоліт, енеоліт, трипільська, середньостогівська, дерейська, ямна культури, горизонти.

Багатошарова пам'ятка Ташлик ІІ (Арбузинський район, Миколаївська область) розташована за 3 км на південь від сучасного міста Южноукраїнськ (рис. 1, 1).

Її виявлено у 1978 р. співробітниками Миколаївської (Інгульської) експедиції Інституту археології АН України (керівники: у 1966—1988 рр. О.Г. Шапошникова, з 1989 р. — В.М. Фоменко) під час обстеження ділянки долини невеликої річки Сухий Ташлик (ліва притока Південного Бугу), на західному схилі Ташлицької балки у 0,5 км від греблі водосховища Південноукраїнської АЕС (рис. 1, 2). Балка впадає в долину річки Південний Буг за 3 км від села Бузьке вище по течії. Знахідки сконцентровано на пологому мису, який утворено заворотом р. Сухий Ташлик, за 1,5 км від устя річки, безпосередньо навпроти невеликої балки зі скелястими крутими схилами, що впадала в нього зі сходу, між гирлом Ташлика і греблею. У гирлі цієї балки гранітні берегові скелі являли собою вертикальну стіну заввишки близько 15 м., яка навпроти мису дугою по-

вертала на південний захід. Цей район належить до гранітно-степового Побужжя — однієї з найдавніших ділянок суші Євразії на південному краї Українського кристалічного щита. Тут Південний Буг прорізав кристалічний масив, створивши вузьку каньйоноподібну долину з величними гранітними скелями, порожистим руслом, водоспадами й островами.

Дослідження місцезнаходження Ташлик ІІ проводилися у 1978—1980 рр. [Шапошникова і др., 1978/11; 1979/6; 1980/6]. Важливим завданням розкопок було з'ясування стратиграфії пам'ятки. Західний подовжній борт розкопу 1979 р. (він же східний бік центральної бровки) й поперечна контрольна бровка виявили чотири горизонти ґрунтових нашарувань, що були перекриті потужним шаром жовтого суглинку, переміщеного вниз по схилу з плато внаслідок спливання (рис. 2, 1). Спостерігалось наступна послідовність залягання ґрунтових прошарків різного ґатунку (заміри глибин зроблені від нульової точки — репера):

0—1,0 м — жовтий алювіальний суглинок;

1,0—1,2 м — чорнозем із суглинистими прошарками. По горизонталі перемежуються темні й жовтуваті ділянки;

1,2—1,4 м — гумусований суглинок жовтуватого кольору;

1,35—1,65 м — гумусований суглинок, у верхній частині (1,3—1,5 м) більш темний;

1,65—1,8 м — чорнозем з вкрапленнями сухого зернистого лесу;

1,8—2,4 м — чорнозем, пронизаний тонкими лініями з відкладення солей і включеннями затверділого лесу;

2,4 м і нижче — чорнозем з домішкою гранітної крихти, материкова кристалічна порода — граніт.

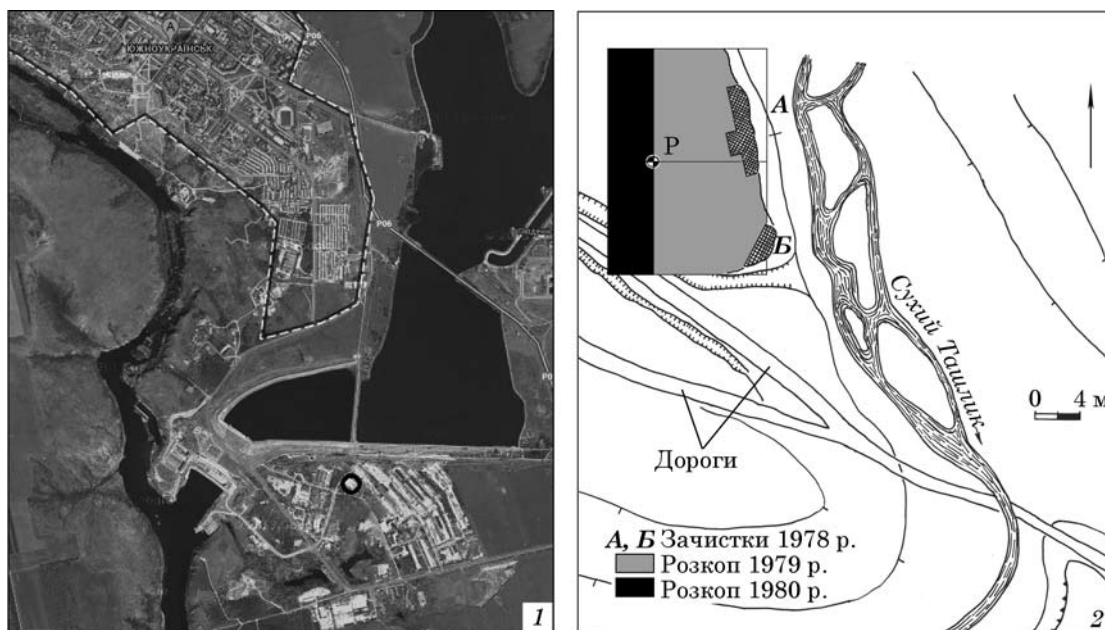

Рис. 1. Стоянка Ташлик II: 1 — супутникова зйомка; 2 — місце розташування розкопів

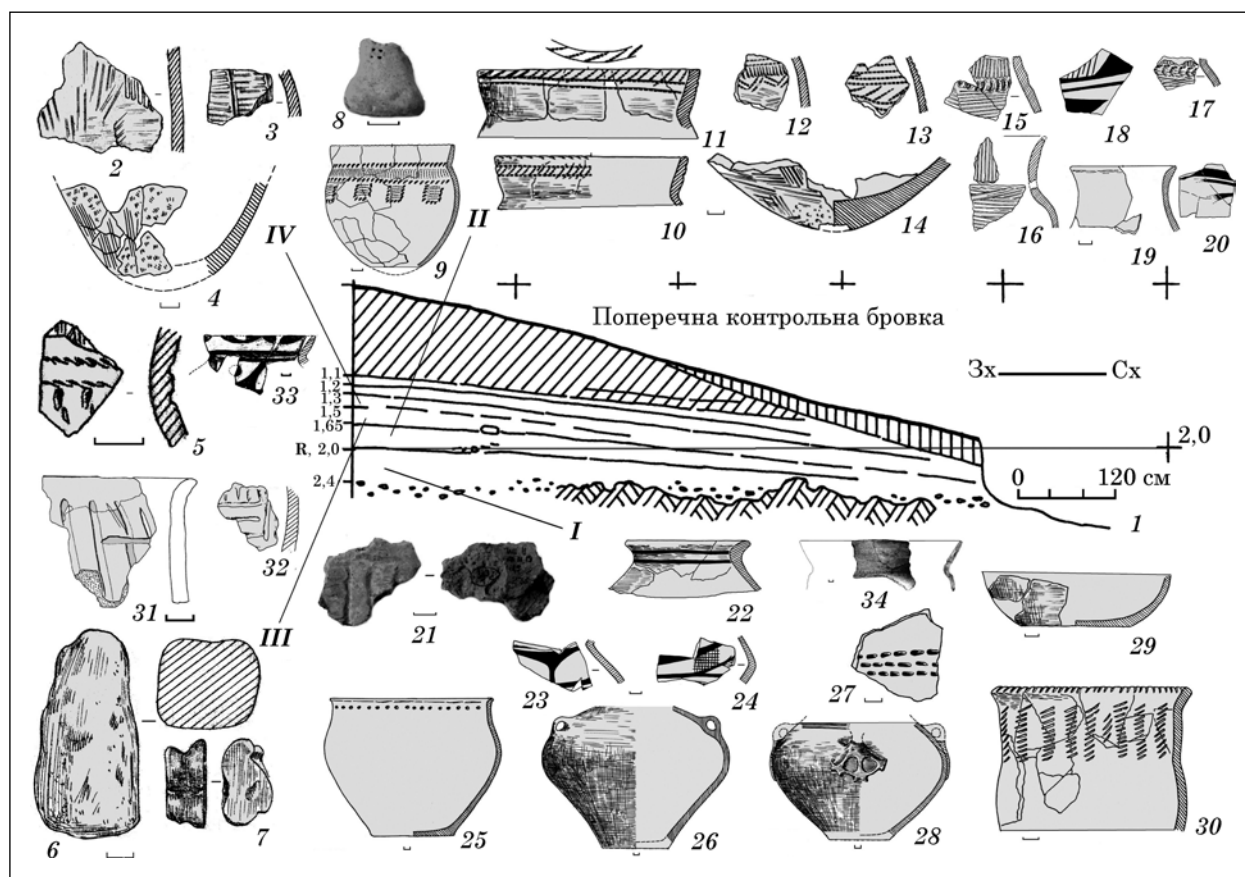

Рис. 2. Стоянка Ташлик II: 1 — розріз у бровці в напрямку захід—схід; знахідки з культурних горизонтів: I (21—30, 31—32, 34) — першого (нижнього); II (8—20, 33) — другого; III (5—7) — третього; IV (2—4) — четвертого

Шари гумусованого суглинку й чорнозему являють собою в розрізі горизонтальні паралельні смуги. В напрямку з півночі на південь було зафіксовано лише невелике загальне зниження їх рівнів, яке становить у південній час-

тині розкопу 0,2—0,25 м, порівняно з відповідними горизонтами в районі репера.

Пониження шарів простежено у східному напрямку, найбільший схил шарів спрямований на схід, до берегової кромки Ташлика (рис. 2,

1). При цьому загальний рівень материкової кристалічної породи в цілому майже горизонтальний як по лінії північ-південь, так і в напрямку захід—схід.

Описана вище послідовність ґрунтових шарів презентує чітку картину перевідкладення їх природного залягання. Відповідно виявлена стратиграфія культурних горизонтів не може відповідати їх хронологічній послідовності.

ПЕРШИЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ

Перший (нижній) культурний горизонт фіксується археологічними знахідками у нижній частині чорноземного шару. Сучасну денну поверхню було зафіксовано на рівні 2,10 м від реперу. Відповідно рівень давньої поверхні знаходився на глибині 2,2—2,3 м. Нижче — материковий шар без культурних залишків до рівня 2,4 м і глибше. В чорноземі помітна велика домішка гранітної крихти й виходи материкової кристалічної породи. Рівень давньої поверхні нижнього культурного горизонту у межах розкопу поступово знижувався на південь (до відмітки 2,4 м) і схід (до 2,5—2,65 м) (рис. 2, 1).

З першим культурним горизонтом пов'язані дві плями обпаленого ґрунту (вогнища 4 і 5, дослідження 1979 р.), довкола яких спостерігалася значна концентрація культурних решток. По всій площі розкопаної ділянки лежали розкидані уламки граніту різного розміру.

Вогнище 4 виявлено на глибині 2,5 м. Це було невелике заглиблення у чорноземі діаметром 0,5 м і глибиною 0,03—0,04 м, з дуже похилими краями й прожареним на 2—6 см дном. У заповненні вогнищного заглиблення траплялися невеликі грудки червонуватого пропеченого ґрунту. На дні виявлені 2 невеликих уламки кісток тварин і крем'яний відщеп.

На південь від вогнища 4 виявлено три скупчення кераміки. Перше и друге скупчення утворені фрагментами стінок (близько 100 черепків) від однієї великої сферо-конічної посудини з червонуватої глини з домішкою крупного білого піску (загалом, з добре заглаженою поверхнею (рис. 2, 26), яка належить до трипільської культури фіналу етапу СІ — початку СІІ. За технологічними ознаками до цієї посудини близький фрагмент товстостінної миски, ангобований з обох сторін та розписаний зсередини.

Третє скупчення становлять дрібні уламки посудини (47 фрагментів) з домішкою товченої мушлі у глині і заглаженою поверхнею буруватого кольору. Ще декілька уламків від цього ж виробу знайдені у сусідньому з півдня квадраті ІІ-15. По формі вона реконструюється як широко відкритий плоскодонний горщик з похилими плічками, майже прямими вінцями з трохи відігнутих краєм. Зовні по краях вінця нанесений горизонтальний ряд відбитків

трубчастого штамп (рис. 2, 25). Вірогідно, цей горщик складає один культурний комплекс із сферо-конічною посудиною і датується фіналом Трипільля СІ — початком СІІ.

У 2,5 м на південний захід від вогнища 4, у квадраті ІІ-9 знайдена тонка шліфована кістяна пластина, вирізана з нижньої щелепи чи лопатки великої тварини.

Вогнище 5 знаходилось у південно-західному куті розкопу. Воно мало вигляд округлої плями обпаленого ґрунту бурого й червонуватого кольору діаметром 0,4—0,5 м. Товщина пропаленої землі у центрі 0,06—0,07 м. Тут були знайдені дрібні обпалені уламки кісток, а з півночі поруч з краєм плями випаленого ґрунту знайдено два уламки стінок крупної посудини темної глини з добре заглаженою сірою й жовтуватою поверхнею. У північно-східному куті квадрата ІІ-21, у 0,5 м від вогнища, а також у квадраті ІІ-22 поміж камінням виявлено два скупчення фрагментів від тієї ж посудини. Посудина мала кулястий корпус. Вінця й денце не віцїлили. На плічках посудини були розташовані ручки, прикрашені в нижній частині наліпним рельєфом. Ручки не збереглися. Рельєфне оздоблення має вигляд трьох наліпних пружків, що променями з широкими роздвоєними кінчиками розходяться під низом ручки радіально донизу. Промені трохи вище кінчиків послідовно з'єднані між собою дугоподібними пружками (рис. 2, 28). Характер керамічної маси та рельєфного оздоблення ручок цієї посудини знаходить аналогії у керамічному комплексі Трипільля А та ВІ. Зокрема, складні рельєфні знаки, в тому числі й пов'язані з ручками на кулястих посудинах, відомі в Олександрівці [Зиньковская, 1981, с. 16—17, рис. 2, 2; 3, 3—4] та зображено на посудині з поселення Березівська ГЕС, розташованого на Південному Бузі [Цыбесков, 1976, с. 173, рис. 2]. Вірогідно, так само датується фрагмент кераміки, подібний за масою до описаної посудини. Він орнаментований стрічкою, яку утворюють невеликі овальні ямки (рис. 2, 27).

Окрім посуду біля вогнища знайдені 2 крем'яних відщепи, роздроблені кістки тварин, а також керамічна плитка розміром 6 × 3 см з уламка стінки великої посудини.

Скупчення знахідок спостерігалось і у південно-східному куті квадрата ІІ. Це зуби та астрагали тварин, крем'яне вістря на потовщеній пластині (рис. 3, 9), зламані скребки (рис. 3, 10, 12) й уламки трипільської кераміки з монохромним коричневим (чорним) розписом по жовтогарячому ангобу (рис. 2, 22).

В цілому до нижнього горизонту з розкопок 1979 р. відносяться 440 фрагментів кераміки, 27 кременів і понад 600 уламків кісток тварин. Причому більшість знахідок виявлено у квадраті ІІ.

У 1980 р. у нижньому горизонті також було виявлено два вогнища, поруч із якими просте-

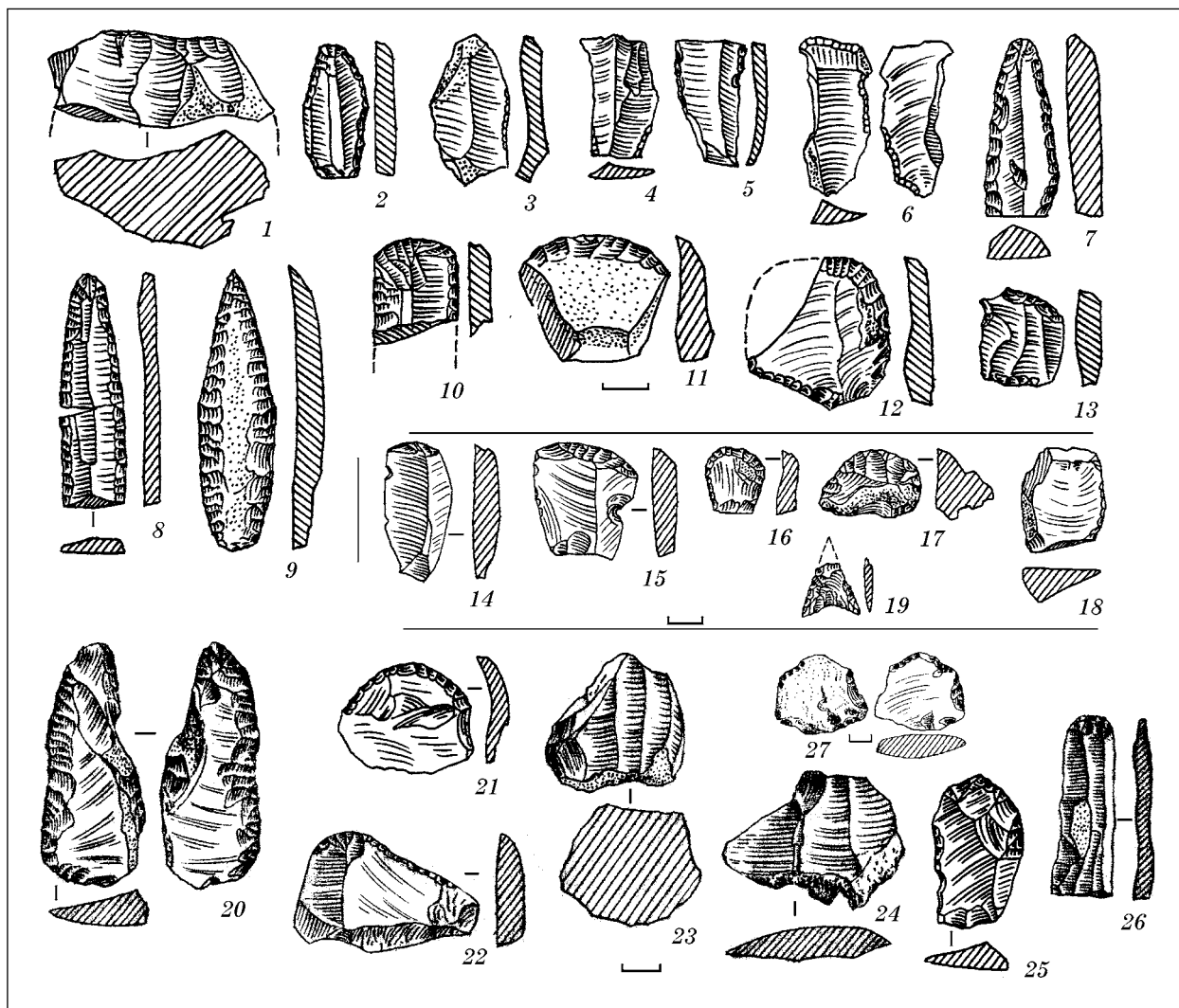

Рис. 3. Крем'яні вироби зі стоянки Ташлик II, горизонти: 1—3 — перший (нижній); 14—19 — другий; 20—26 — четвертий

жувалася висока концентрація культурних залишків. Перше вогнище мало вигляд заглиблення в чорноземі діаметром 0,6—0,8 м, глибиною 0,16 м, товщина поперу 0,06 м. Друге вогнище було діаметром 30 см, глибиною 0,10 м. Тут були дрібні рештки поперу. Трохи північніше від вогнища було зафіксоване велике скупчення кісток тварин, а також поодинокі знахідки маловиразної сіро глиняної кераміки із домішкою піску та кварциту в щільному тісті, із розчосами по внутрішній та зовнішній поверхнях.

В першому (нижньому) горизонті спостерігалася концентрація знахідок, а саме 170 фрагментів кераміки, 33 крем'яних вироби, один кістяний та 132 уламки кісток тварин.

Крем'яні вироби нижнього горизонту виготовлені на пластинах і на відщепках. Серед них уламок невеликого сплощеного призматичного нуклеуса (рис. 3, 1), 3 вістря на пластинах (рис. 3, 7—9), скребки кінцеві й округлі (рис. 3, 10—13), призматичні пластини, частина яких ретушована по краях (рис. 3, 2—6). Решта кременю — грубі відщепи й сколи.

Найдавніші знахідки на Ташлику II — декілька фрагментів кераміки з прокресленим та гребінцевим орнаментом — відносяться до пізнього періоду буго-дністровської культури, рівень їх залягання сягав 2 м. Вони виділені Т.М. Товкайлом серед різнокультурних матеріалів [Товкайло, 2005, с. 69; рис. 55, 23, 25]. Декілька із цих фрагментів буго-дністровської культури з прокресленою орнаментациєю, знайдених під час розкопок 1980 р. (рис. 2, 31—32), залягали у верхньому (четвертому) горизонті. Вочевидь, йдеться про перевідкладений характер цієї ділянки розкопу. Так само зафіксовані знахідки кременю, представлені перетинами пластин, мікролітичними відщепами, однією високою трапецією.

Серед керамічних знахідок першого культурного горизонту превалюють фрагменти посуду **трипільської культури**. Окрім згаданих вище фрагментарних посудин етапів Триплля А—ВІ та СІ—СІІ наявні фрагменти розписних посудин, зокрема біконічних, виготовлених з світлої каолінової глини. Їх поверхня вкри-

та жовтогарячим ангобом та розписана темно-коричневою фарбою (рис. 2, 22—24). Такий посуд належить до томашівської локально-хронологічної групи Трипільля СІ [Відейко, 2004, с. 536]. Присутні також фрагменти горщиків з домішкою черепашки та поверхнею, заглаженою гребінцевим інструментом.

Треба підкреслити, що фрагменти посудин різних локально-хронологічних груп Трипільля згруповані біля різних вогнищ. Посудина з рельєфним оздобленням Трипільля А—ВІ знайдена біля вогнища 5 (рис. 2, 27—28), а уламки посудин фіналу Трипільля СІ—СІІ зафіксовано поблизу вогнища 4 (рис. 2, 25—26).

До середньостогівської культури (або раннього етапу цієї культури за Д.Я. Телегіним) відноситься реконструйована верхня частина горщика (рис. 2, 34), знайдена під час розкопок 1980 р. Близькі аналогії цій кераміці є в острівних пам'ятках Нижньої Наддніпряниці, зокрема третьому шарі Стрільчої Скелі [Котова, 2006, рис. 15, 2—3; 16, 3—7].

Поодинокими фрагментами представлена кераміка, яку можна розглядати в контексті **дерев'яської культури** (або дерев'яського етапу середньостогівської культури). Зокрема, це частково реконструйований кубок з високими дещо жолобчастими вінцями, слабо опуклими боками (рис. 2, 30). Тісто дрібнопористе, щільне. Кубок орнаментований насічками по зрізу вінець. На шийці насічки розташовані вертикальними паралельними рядами. Аналогії цій посудині знаходимо серед керамічного комплексу поселення Дерев'як [Котова, 2013, с. 212, рис. 56, 4].

ДРУГИЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ

Другий культурний горизонт помічений на глибині від 1,7—1,75 м до 1,9—1,95 м і пов'язаний з верхньою частиною чорноземного шару. У квадраті II-1 нижній рівень залягання археологічного матеріалу знаходився на глибині 1,9 м, у південній частині розкопу — на глибині 2,1—2,2 м, а у східній (біля берегової кромки) глибина дорівнювала 2,3—2,45 м.

У східній половині квадрата II та особливо у квадраті I на рівні давньої денної поверхні зафіксовані нечисленні уламки граніту, що лежали без будь-якої певної системи, а також п'ять вогнищ і різноманітні археологічні знахідки — фрагменти кераміки, вироби з кременю, подрібнені кістки тварин та ін. Знахідки кісток частіше траплялися у квадраті II.

В цілому з другого горизонту походять — 223 фрагменти керамічних виробів, 14 крем'яних знарядь (у тому числі 2 кварцитових відщепи), декілька уламків стулок річкових черепашок і близько 630 уламків кісток тварин.

З другим культурним горизонтом пов'язані вогнища 2, 3, 7—9. Вогнище 2 виявлено за 3 м

від берегової лінії струмка. Воно являло собою невелику ямку з похилими краями діаметром 0,5 м і глибиною 0,05 м. Верхній край його знаходився на глибині 2,4 м. Дно у центрі пропалене на 0,05—0,06 м. Ямка заповнена невеликими грудками червонуватої пропаленої землі. Біля північного краю знайдено декілька вуглинок дерева, а в заповненні — 3 обпалених дрібних уламка кісток і камінь розміром 15 × 10 см.

Археологічний матеріал, безумовно пов'язаний з вогнищем 2, розташований дугоподібною смугою на схід і південь від нього. Зокрема, це фрагменти горщика з яйцеподібним тулубом, пласким дном і добре заглаженими сірими стінками, виготовлений з глини з домішкою товченої мушлі. Дрібні уламки цієї посудини знайдені поміж камінням у квадратах II-18, II-19 і II-24.

Тут же виявлено фрагменти придонної частини посудини з черепашковою домішкою у масі, вірогідно від великого яйцеподібного горщика з заокругленим потовщеним дном (рис. 2, 14). Зовні поверхня зглажена дрібнозубим гребінцем, сліди якого утворюють візерунок у вигляді заштрихованих полів. Такий посуд характерний для пам'яток **середньостогівської культури**.

Окрім середньостогівського посуду в районі вогнища 2 були виявлені нечисленні фрагменти трипільської кераміки, зокрема розписної томашівської групи (рис. 2, 18—20), а також типу Кукутеня С з домішкою товченої мушлі чи піску у тісті та поверхнею з чіткими слідами смугастого згладжування, причому, на вінцях розчоси направлені знизу наверх (рис. 2, 15—17). Такі горщики іноді по шийці прикрашені «серпочками» чи дрібними насічками — нігтьовими вдавленнями (рис. 2, 15, 17). Цікавий фрагмент просвердленого кружечка зі стінки такого типу посудини, виявлений у квадраті II-9.

У квадраті II-15 знайдено уламок антропоморфної усатівської статуетки, орнаментованої дрібними наколами (рис. 2, 8). Всі названі предмети залягали серед значної кількості розкиданих довкола вогнища кісток тварин. До усатівської культури можна віднести ще 6 фрагментів кераміки із домішкою дуже дрібно товченої мушлі.

Вогнище 3, аналогічне описаним, знаходилося у квадраті II-11, біля західного борту розкопу на глибині 1,95 м. У заповненні на рівні дна знайдено 2 дрібних уламка кістки.

Навкруги вогнища розкидані нечисленні кістки тварин, уламки кераміки та ін. Поруч з вогнищем з півночі знайдений невеликий трикутний крем'яний наконечник стріли (рис. 3, 19) та два уламки денця трипільської посудинки з каолінітової глини.

Значне скупчення маловиразних фрагментів кераміки переважно від однієї розписної посудини томашівської групи (рис. 2, 18) зафіксоване за 1 м на південний схід від вогнища.

Решта три вогнища, пов'язані з другим горизонтом, знаходились у квадратах I. Своїм розташуванням вони немовби створювали трикутник, всередині якого накидані без будь-якої системи декілька невеликих каменів (граніт) розміром 0,2—0,4 м. В районі каміння, а також біля вогнища 8 відмічено найбільше скупчення уламків кісток тварин.

Вогнища 7 і 8 залягали на глибині 2,05 м відповідно у квадратах I-6 і I-16, на відстані 4 м одне від одного. Вони невеликих розмірів (діаметр 0,2—0,3 м) і являють собою скупчення грудочок пропаленого ґрунту червонуватого кольору. У вогнищах виявлено лише дрібні обпалені уламки кісток.

Вогнище 9 розташоване ближче до берега Ташлика, у 4,5 м на південний захід від вогнища 8, на глибині 2,15 м (більша глибина залягання пояснюється загальним нахилом шару на схід). Воно кругле у плані, діаметр 0,5—0,55 м. Максимальна товщина пропаленої землі у центрі вогнища дорівнює 0,12—0,13 м.

На південь від вогнища 9, у квадраті I-23 було невелике скупчення дрібних невиразних фрагментів кераміки з черепашковою домішкою у глині й згладженими гребінцем поверхнями. Найбільш виразні знахідки виявлені в центральній частині квадрата I — в районі описаного вище скупчення каміння, а також ближче до західного борту розкопа — в районі вогнищ 7 та 8.

Так, біля краю вогнища 8 зі сходу лежала частина посудини, роздавлена на 40 фрагментів. Це невеликий яйцеподібний горщик із круглим денцем з домішкою подрібненої мушлі у глині. Вінця прикрашені по зрізу ямками. Шийка й плічка орнаментовані відбитками дрібнозубого гребінцевого штампа й неглибокими ямками підтрикутної форми. Поверхня горщика зовні добре згладжена, зсередини з чіткими розчосами дрібнозубого гребінця (рис. 2, 9). Між вогнищами 7 і 8 виявлено фрагменти ще 3—4 подібних невеликих посудин, прикрашених лінійними й зигзаговими мотивами з відбитків гребінця й близьких за формою і розмірами (рис. 2, 11—13). Близькі аналогії цій посудині та фрагментам з гребінцевим орнаментом знаходимо у керамічних комплексах середньостогівських пам'яток [Котова, 2008, с. 188, рис. 15, 3; с. 200, рис. 27, 6; с. 201, рис. 28, 3]. Це дозволяє стверджувати, що західний варіант [Котова, 2006, с. 75] середньостогівської культури (за Н.С. Котовою) був розповсюджений до Степового Побужжя, яке було найзахіднішою окраїною цієї культури.

На цій же ділянці зібрано більшість крем'яних знарядь із вторинною обробкою, серед яких переважають скребки. Два скребки — кінцевого типу на пластинах завдовжки 3—4 см, у одного робочий край дещо скошений (рис. 3, 14, 15). З квадрата I-11 походять також два невеликих напівкруглих скребка на відщепі розмірами 2—2,6 см (рис. 3, 16, 17).

У 1980 р. у другому горизонті було виявлено ще одне вогнище діаметром 0,5—0,6 м, глибиною 0,2 м, в його заповненні була суміш глини, попелу та вугілля. В північному та західному напрямку від вогнища були розташовані скупчення кісток тварин та кераміки. Тут знайдено 24 фрагменти кераміки, 2 кремені та 40 уламків кісток тварин. Серед керамічних знахідок фрагменти трипільської розписної посудини (рис. 2, 33) та уламки посуду з домішкою мушлі, поверхня яких оздоблена розчосами.

Загалом з другим культурним горизонтом пов'язані керамічні знахідки фрагментів верхньої частини розписаної лицьовим орнаментом темно-коричневою фарбою амфори періоду Трипільля VI—В II (або ВІІ), які було виявлено у 1980 р. (рис. 2, 33), а також томашівської групи Трипільля СІ, усатівської та середньостогівської культур.

ТРЕТІЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ

Знахідки третього культурного горизонту залягали в нижній частині гумусованого суглинку на глибині від 1,5 м до 1,65 м. Цей горизонт насичений матеріалом слабкіше за попередні. У ньому виявлено 55 маловиразних фрагментів кераміки, 2 кремені і поодинокі вироби з кістки й каменю. Основну масу знахідок становлять роздроблені кістки тварин (446). Культурні залишки скупчені переважно у квадраті II, а також III-5, III-20, IV-5. Знахідки у квадраті I представлені майже виключно кістками тварин.

З третім горизонтом пов'язане вогнище 6, розташоване на глибині 1,65 м яке являло собою невелику неглибоку (0,03—0,04 м) ямку, заповнену сірою золою всуміш з грудочками червонуватого пропеченого ґрунту. Найбільша концентрація археологічного матеріалу спостерігалася не поблизу вогнища, а на відстані 4—6 м від нього на північ та особливо на південний схід. Тут у квадраті II-17 серед кісток тварин виявлено астрагал вівці чи кози з дуже стертими і зашліфованими боковими поверхнями (рис. 2, 7). Подібні таранні кістки дрібної рогатої худоби, зашліфовані з латерального боку, розповсюджені в різних культурах доби міді-бронзи та розглядаються як предмети для гри [Панковський, 2013, с. 454]. У квадраті II-22 знайдено невеликий гранітний довгастий товчач квадратного перетину (рис. 2, 6). Єдине крем'яне знаряддя з вторинною обробкою являє собою комбінований скребковий і ріжучий інструмент (рис. 3, 27). Його виготовлено на первинному пластинчатому відщепі з гальковою кіркою на спинці. Ретуш нанесена як з черевця, так і зі спинки. Серед нечисельних керамічних знахідок уламок шийки горщика, прикрашений відбитками штампу прямокутної форми. В тісті домішка товченої мушлі (рис. 3, 27). Трапилися кілька дрібних фрагментів розписно-

го посуду томашівської групи Трипілля СІ та уламки кераміки типу Кукутень С.

У 1980 р. у третьому горизонті виявлено 32 фрагменти кераміки та 36 уламків кісток тварин. Керамічні залишки уявляли собою чорноглиняні вироби, ангобовані світложовтою глиною із домішкою крупної мушлі та розчосами з обох боків. Поодинокими були знахідки трипільської тонкостінної кераміки із домішкою піску та слюди.

Культурно-хронологічну атрибуцію третього шару певною мірою визначає чорноглиняна кераміка з домішкою крупних часток товченої мушлі в глині і розчосами широкозубого гребінця на обох поверхнях, яка може бути віднесена до раннього етапу ямної культури.

ЧЕТВЕРТИЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ

Четвертий (верхній) культурний горизонт залягав у темному гумусованому суглинку на глибині 1,3—1,5 м. Найбільшу скупченість археологічного матеріалу зафіксовано в західній половині квадрата II, в той час як у квадраті I знахідки були майже зовсім відсутні.

У квадраті II-1 на глибині 1,5 м виявлено вогнище 1, яке являло собою овальне заглиблення розміром 0,7 × 0,55 м, глибиною 0,05 м, з пропаленим на 0,05—0,06 м дном, заповнене грудками пропаленого червонуватого ґрунту, попелом і дрібними вуглинками. У заповненні знайдено лусочку кременю, 24 дуже дрібні кістки, переважно обпалених, а також уламок придонної частини крупного товстостінного, вірогідно, круглодонного (або з приплюснутим дном) горщика з темної глини (9 фрагментів). Тісто досить крихке, поверхня зсередини згладжена гребінцем, зовні місцями також помітні вертикальні сліди смугастого згладжування (рис. 2, 4). Дрібні черепки від цієї посудини зустрічалися на всій площі квадрата II, але більшість їх знаходилась за 1—2 м на південь від вогнища у вигляді невеликих скупчень. Тут же знайдено шило з розщепленої трубчастої кістки довжиною 8,3 см, невеликий нуклеус з негативами призматичних пластин на одній стороні і відщепів на решті (рис. 3, 23), крайовий зкол з аналогічного нуклеусу (рис. 3, 24), а також однолезовий крем'яний ніж, виготовлений на потовщеній пластині кременю трикутного перетину. Спинка знаряддя частково зберегла кірку, а частково оброблена для упору пальця притуплюючим ретушуванням. Ріжучий край оформлено двосторонньою (зустрічною) полою ретушю. Розміри виробу 6,6 × 2,6 см (рис. 3, 20). З інших знарядь необхідно відзначити 2 крем'яних скребка на пластинчатих відщепках (один з напівкруглим робочим краєм, інший бокового типу), знайдені у квадраті II-1 північніше вогнища (рис. 3, 21, 22), а також невеликий абразив з білого пісковика (в двох

уламках) з квадрату II-8, на південний схід від вогнища. Навколо вогнища, здебільшого на південь від нього, зосереджена також велика кількість сильно подрібнених кісток тварин, серед яких (квадрати II-11, II-12) зустрінуті фрагменти стулки черепашок *Unio*, уламки щелепи і астрагал вівці (кози). Концентрація знахідок у верхньому (четвертому) шарі Ташлика II, зокрема знарядь з кременю й кістки, крем'яних нуклеусів і сколів з них безпосередньо поблизу від вогнища 1 дозволяє припустити наявність тут тимчасової легкої будівлі або навісу з рослинних матеріалів. Загалом у верхньому горизонті пам'ятки зібрано 105 фрагментів кераміки, 14 кременів, 430 уламків кісток тварин.

Кераміка переважно невиразна. Крім вищеописаного фрагмента посудини з вогнища 1 слід відзначити кілька уламків стінок від другого крупного горщика з чорної щільної глини і зовнішньою темною стороною. Обидві поверхні мають чіткі сліди згладжування гребінцем. Зовні простежені і сліди житкового характеру (рис. 2, 2, 3). У добірці крем'яних знахідок, крім вже згаданих знарядь, присутні також кінцевий-боковий скребок на пластинчатому відщепі з квадрата II-19 (рис. 3, 25) і призматична пластинка (рис. 3, 26). Решта кременю — маловиразні відщепи і сколи без вторинної обробки.

З'ясування культурної належності третього і четвертого горизонтів ускладнюється невиразністю більшості матеріалу і сумісним заляганням різночасових артефактів. Це в першу чергу стосується верхнього горизонту, де на окремих ділянках виявлена не пов'язана з вогнищами різночасова кераміка від неолітичного часу до пізньобронзового.

Певну хронологічну прив'язку для верхнього шару Ташлика II дають знахідки, безпосередньо пов'язані з вогнищем 1. Перш за все це описані вище фрагменти придонної частини горщика (рис. 2, 4), що за характером маси й поверхні відповідають посудові групи Б верхнього шару Михайлівки [Лагодовська та ін., 1962]. У верхньому шарі Михайлівки знаходимо також аналогії вищезгаданому однолезовому крем'яному ножу (рис. 3, 20). Такі ножі призначені, за Г.Ф. Коробковою, для оброблення туш і м'яса тварин [Коробкова, Шапошникова, 2005, рис. 70, 1—5]. Деякі інші (мигдалеподібної) форми ножі на широких пластинах близького розміру (5,0—6,0 × 2,5 см) з одним-двома ріжучими краями, обробленими з обох сторін такими ж крупними фасетками зустрічної ретуші, іноді траплялися у пізньоямних могилах Побужжя (Новогригорівка 1974 р. 1/24) [Шапошникова та ін., 1986, с. 46, рис. 17, 8, 9]. Аналогічні шила з заокругленим спрацьованим робочим кінцем з невеликої розщепленої трубчастої кістки зі збитим епіфізним потовщенням зустрічаються не тільки у Михайлівці, а й у деяких пізньоямних похованнях степової зони, у тому числі у Побужжі (Балабанівка 1/6). На думку дослідників

Таблиця 1. Розподіл знахідок по культурним горизонтам

Знахідки	Горизонт			
	I	II	III	IV
Вогнища	2	5	1	1
Фрагменти кераміки	440	223	кілька	105
Кремені	27	14	1	14
Кам'яні знаряддя	—	—	1	1
Вироби з кістки	—	—	1	1
Уламки кісток	607	630	411	430

згаданого поселення, такі шила використовувались вставленими у дерев'яні держачки [Лагодська та ін., 1962, с. 145].

Культурні горизонти насичено археологічними рештками не зовсім рівномірно. Найбільш інтенсивний культурний шар простежений у перших двох горизонтах (табл. 1), де виявлено відповідно по 2 та 5 вогнищ, 440 та 223 фрагмента кераміки, 607 та 630 уламків кісток. Ці горизонти в цілому відповідають добі енеоліту.

Підсумовуючи результати аналізу знахідок у різних горизонтах Ташлика II (табл. 2) зауважимо, що у першому горизонті виявлено матеріали різних періодів трипільської (Трипілья А—ВІ, Трипілья СІ, Трипілья фіналу СІ—СІІ), а також середньостогівської та дереївської культур. У другому горизонті визначено матеріали трипільської культури етапу СІ, усатівської та середньостогівської культур. Культурна належність третього горизонту за браком діагностич-

них знахідок визначається припустимо як ямна, раннього періоду, але знахідки кераміки томапівської групи Трипілья СІ трапляються й тут. У верхньому четвертому горизонті, окрім матеріалів ямної культури, на окремих ділянках виявлена не пов'язана з вогнищами різночасова кераміка від неоліту до ПБВ.

У табл. 2 представлений розподіл культурних горизонтів у тому вигляді, у якому вони могли би, вірогідно, існувати у відповідності з хронологічною послідовністю.

АБСОЛЮТНЕ ДАТУВАННЯ

В Київській лабораторії Інституту геохімії і фізики мінералів НАНУ було зроблене ізотопне датування за шістьма зразками кісток тварин, отриманими під час розкопок 1980 р. (табл. 3). В цілому отримані дати відповідають археологічним періодам, визначеним для горизонтів пам'ятки за матеріалом.

Втім, перевідкладеність геологічних та культурних шарів суттєво обмежує можливості використання отриманих дат.

ОСТЕОЛОГІЧНІ МАТЕРІАЛИ

Важливе значення для характеристики стоянок Ташлик II має аналіз багатой остеологічної колекції з Ташлика II (2078 уламків кісток), проведений О.П. Журавльовим та О.В. Губською [Журавлев, Губская, 1980, с. 34—35].

З усіх чотирьох шарів на визначення було подано 1883 уламки кісток. Стан остеологічної колекції поганий, тому на жаль вдалося визначити

Таблиця 2. Розподіл культур по горизонтам у Ташлику II

Культури, епохи	Горизонт			
	I	II	III	IV
Неоліт	Фінал буго-дністровської культури	—	—	Фінал буго-дністровської культури
Енеоліт	Трипілья А—ВІ	Середньостогівська	—	—
	Дереївська	—	—	—
Ранній бронзовий вік	Трипілья СІ	Трипілья СІ	Трипілья СІ	Трипілья СІ
	Трипілья СІ—СІІ	Усатівська	Ранній період ямної	—
	—	—	—	Пізній період ямної

Таблиця 3. Ізотопне датування кісток з розкопок Ташлика II у 1980 р.

Квадрат / глибина, м	Лабораторний номер	BP	Cal BC	Період
IV-4 / 1,25	Ki-10786	3910 ± 60	2377 ± 85	Ранній бронзовий вік
IV-24 / 1,75—1,95	Ki-10787	4730 ± 60	3486±97	Фінал трипілья СІ
III-24 / 2,0—2,1	Ki-10788	4960 ± 50	3730 ± 57	Трипілья ВІІ
III-23 / 2,34	Ki-10789	6160 ± 60	5105 ± 84	Трипілья А
IV-8 / 2,0	Ki-10790	4700 ± 60	3451 ± 90	Початок трипілья СІ
II-21 / 2,4—2,6	Ki-10791	4630 ± 60	3421 ± 97	Початок трипілья СІ

Таблиця 4. Визначення остеологічних матеріалів

Вид	Кісток / особин	Горизонт							
		I		II		III		IV	
		Кісток	Особин	Кісток	Особин	Кісток	Особин	Кісток	Особин
Домашні тварини									
ВРХ	220 / 9	66	3	50	3	48	2	56	1
ДРХ	206 / 18	60	6	55	2	29	4	62	3
Кінь домашній	46 / 7	5	2	27	2	8	1	6	2
Собака	—	—	—	1	1	—	—	—	—
Дикі тварини									
Свиня дика	1 / 1	1	1	—	—	—	—	—	—
Сайга	1 / 1	—	—	1	1	1	1	—	—
Тур або зубр?	1 / 1	—	—	1	1	—	—	—	—
Кулан?	1 / 1	—	—	—	—	1	1	—	—
Тарпан?	1 / 1	—	—	—	—	1	1	—	—
Сліпак?	9 / 2	—	—	2	1	7	1	—	—
Барсук	1 / 1	—	—	1	1	—	—	—	—
Лисиця	2 / 1	2	1	—	—	—	—	—	—
Ведмідь ?	1 / 1	1	1	—	—	—	—	—	—
Не визначено	1395	471		462		316		146	
Всього кісток	1883	—		—		—		—	
<i>Homo sapiens</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—

лише четверту частину кісток (25,9 %), серед яких 1 належить людині, 2 — птахам, 485 — ссавцям (табл. 4). Незначна кількість вибірки визначених кісток не дає можливості проводити статистичні підрахунки. Втім, серед визначених кісток в цілому в усіх культурних горизонтах кількісно та за мінімальною кількістю осіб превалюють домашні тварини (34), а серед них по кількості кісток превалює ВРХ, а за кількістю особин — ДРХ. 7 особинами представлені кінь, 1 — собака. Дикі тварини представлені поодинокими кістками і особинами копитних та хутряних звірів.

У першому (нижньому) горизонті визначено мінімальну кількість кісток від 3 особин бика, 6 — ДРХ, 2 — коня, з диких — по одній особині кабана, лисиці та ведмедя (?). У другому горизонті виявлено ВРХ — 3 особини, а ДРХ та коня по 2 особини, з диких по 1 особині сайги, тура-зубра (?), сліпака та барсука. У третьому горизонті визначено кістки 2 биків, 4 — ДРХ, 1 коня, з диких — сайга, тарпан (?), кулан (?), сліпак. У четвертому горизонті наявні кістки 1 бика, 3 ДРХ, 2 коней, диких не виявлено, 2 кістки птахів. Таким чином, наскільки дозволяє судити обмежена кількість визначених кісток, домашні тварини та дика фауна у всіх чотирьох горизонтах Ташлика II були схожі. Привертає увагу відсутність кісток домашньої свині та наявність коня, що певною мірою відповідає як степовому ландшафту доби від неоліту до РБВ у Побужжі, так й інтерпретації культурних залишків як стоянок людей відповідних періодів.

ВИСНОВКИ

Аналіз артефактів, виявлених у чотирьох ґрунтових шарах Ташлика II підтверджує очевидну геологічну перевідкладеність простежених горизонтів.

У культурних горизонтах виявлене сумісне залягання різночасових артефактів (табл. 2). Феномен сумісного залягання різночасових артефактів є наслідком перевідкладення, що є поширеним на поселеннях Степового Побужжя.

Не зважаючи на те, що культурну стратиграфію у Ташлику II простежити не можливо, сам факт відвідування цієї місцевості людиною протягом тисячоліть — від доби неоліту до пізнього бронзового віку — викликає великий інтерес.

Всі чотири культурні горизонти мають певні спільні риси і характер знахідок, скупчення яких займають доволі обмежену площу у декілька квадратних метрів. Насиченість культурними рештками відносно невелика. Тут не простежено будь-яких об'єктів, окрім місць розпалення багаття (вогнищ) невеликих за розмірами. Знахідки концентруються навколо вогнищ. Типова фрагментарність кераміки, залягання частин посудин у вигляді скупчення фрагментів від різних частин одного горщика в двох і більше місцях. Насиченість чисельними знахідками (сотні) уламків кісток тварин, лише четверта частина яких підлягає визначенню. Такі особливості дозволяють визначити Ташлик II як стоянку різнокультурного та різночасового населення Степового Побужжя.

Такого типу стоянки у долинах річок типові для середньостогівської (дереївської) культури і зовсім не характерні для Триплля. Втім знахідки різних періодів та локально-хронологічних груп трипільської культури трапляються на багатошарових пам'ятках по берегах Південного Бугу разом із матеріалами різних хронологічних пластів [Товкайло, 2005; Товкайло, Фоменко, 2013, с. 185].

Артефакти першого та другого горизонтів Ташлика II маркують проникнення сюди у добу енеоліту певних груп населення середнього і пізнього періодів середньостогівської культури, а також трипільської культури етапів Триплля А—VI, VI—VII (VII) та томашівської локально-хронологічної групи (Триплля СІ). Знахідки у Ташлику II середньостогівських матеріалів та дереївської¹ кераміки розширюють терени існування цих культур до Степового Побужжя, де раніше подібні пам'ятки не були відомі [Телегін та ін., 2001].

До початку РБВ можуть бути віднесені знахідки Триплля фіналу етапу СІ—СІІ та усатівської культури. Стоянка усатівської культури, виявлена у Ташлику II, це перша поселенська пам'ятка у Степовому Побужжі. Знахідки окремих артефактів усатівської культури у Степовому Побужжі, виявлені роботами Миколаївської експедиції наприкінці 1970-х рр., гарно кореспондуються з новим відкриттям цієї експедиції — усатівського ґрунтового могильника в районі відомої багатошарової пам'ятки Гард на правому березі Південного Бугу [Товкайло, Фоменко, 2013].

Особливо важливим результатом розкопок у Ташлику II є встановлення поселенського місцезнаходження (стоянки) ямної культури. Вірогідно, відвідування Ташлика II невеликими групами людей протягом раннього (третього горизонт) та пізнього (четвертий — верхній горизонт) періодів ямної культури носило епізодичний характер, а залишена ними пам'ятка являла собою короткочасну або сезонну стоянку. Стаціонарні поселення ямних племен у Побужжі досі невідомі, а сліди подібних стоянок виявлені неподалік ще на двох багатошарових місцезнаходженнях. Перше (Ташлик III) розташоване в аналогічних топографічних умовах за 200 м нижче від Ташлика II по тій же балці, друге (Лідина Балка) — на краю надзаплавної тераси протилежного правого берега Південного Бугу, що утворилася у гирлі Лідиної балки, якраз навпроти впадіння Сухого Ташлика у річку. В культурних шарах виявлено нечисленні, проте діагностичні фрагменти крупних горщиків з домішкою піску у глині, шорсткою чи зі смугастим згладжуванням поверхнею, прикрашених відбитками гребінцевого штампуга та видавлени-

1. У цьому випадку важливим є факт наявності матеріалів середньостогівського (раннього) та дереївського (пізнього) етапів середньостогівської культури за Д.Я. Телегінін (Телегін та ін. 2001, 6), які Н.С. Котова розглядає як послідовно існуючі середньостогівську та дереївську культури (Котова, 2006; Котова, 2013).

ми з внутрішнього боку «перлинами», які мають пряму відповідність у середньому (ранньоямному) шарі Михайлівки [Шапошникова и др., 1980/6; Фоменко, Требух, 2010, с. 94—95, рис. 2, 1—8]. До речі, ранньоямний посуд, орнаментований у тій же манері, виявлений і у поодиноких підкурганних похованнях Побужжя й Поінгулля (Привільне 1/4, Ковалівка IV 1/13, Ковалівка VII 4/14) [Шапошникова, Бочкарев, Корпусова, 1980, с. 24, рис. 4, 3; Ковпаненко, Фоменко, 1986, с. 12, рис. 1, 11, 13]. При цьому у похованні Привільне 1/4 разом знайдено два горщики — один круглодонний з гребінцевим декором, другий плоскодонний зі шнуровою орнаментациєю і добре заглаженою поверхнею, типовий вже для групи А верхнього шару Михайлівки [Шапошникова, Бочкарев, Корпусова, 1980, с. 24, рис. 4, 2]. Отже час існування описаних пам'яток, у тому числі стоянки третього горизонту Ташлика II, може визначатися раннім — початком пізнього періоду ямної культури. У хронологічній шкалі поховальних пам'яток південнобузького варіанту ямної культури вони складають нижню (найдавнішу) ланку [Шапошникова, Фоменко, Довженко, 1986, с. 51]. Стоянка четвертого шару Ташлика II, ймовірно, належить вже до часів масового розселення ямних племен у Степовому Правобережжі і зведення ними численних курганів. Отримана в Київській радіовуглецевій лабораторії калібрована дата верхнього шару Ташлика II (табл. 3) це підтверджує і може бути прийнятною, оскільки вкладається в рамки визначень для ямних поховань південнобузького варіанту другого етапу пізнього періоду: від 3990 ± 100 BP, або 2462 ± 156 cal BC (Kі-478), до 3830 ± 120 BP, або 2284 ± 171 cal BC (Kі-452), що вже відповідає початковій фазі контактів і співіснування пізньоямних і катакомбних племен у регіоні [Фоменко, 2004, с. 52].

Виявлені у Ташлику II матеріали різних культур доби міді — бронзи свідчать про те, що терени Степового Побужжя виступали у цей період контактною зоною між племенами з різним господарським устроєм.

Видейко М.Ю. Томашівська група // Енциклопедія трипільської цивілізації. — К., 2004. — Т. II. — С. 536.
Журавлев О.П., Губская О.В. Приложение // Шапошникова О.Г., Балущкин А.М., Гребенников Ю.С. и др. Отчет о работе Николаевской (Ингульской) экспедиции за 1980 г. // НА ІА НАНУ. — 1980/6.

Зиньковская Н.Б. Кухонная керамика раннетрипольского поселения Александровка // Памятники древних культур Северо-Западного Причерноморья. — К., 1981. — С. 12—22.

Ковпаненко Г.Т., Фоменко В.М. Поховання доби енеоліту-ранньої бронзи на правобережжі Південного Бугу // Археологія. — 1986. — № 55. — С. 10—25.

Котова Н.С. Ранний энеолит степного Поднепровья и Приазовья. — Луганск, 2006. — 328 с.

Котова Н.С. Деревская культура и памятники нижнемихайловского типа. — Киев; Харьков, 2013. — 486 с.

Коллекції Науккових фондів Інституту археології НАН України. Каталог. — К., 2007. — 356 с.

Коробкова Г.Ф., Шапошникова О.Г. Поселение Михайловка — эталонный памятник древнеямной культуры (экология, жилища, орудия труда, системы жизнеобеспечения, производственная структура). — СПб., 2005. — 316 с.

Лагодовська О.Ф., Шапошникова О.Г., Макаревич М.Л. Михайлівське поселення. — К., 1962. — 247 с.

Панковский В.Б. Индустрия скелетных материалов нижнего слоя Михайловки. Приложение 2 // Котова Н.С. Деревская культура и памятники нижнемихайловского типа. — Киев; Харьков, 2013. — С. 449—483.

Телегин Д.Я., Нечитайло А.Л., Потехина И.Д., Панченко Ю.В. Среднепалеолитическая и новоданиловская культуры энеолита Азово-Черноморского региона. — Луганск, 2001. — 152 с.

Товкайло М.Т., Фоменко В.М. Грунтовий могильник усаївського типу на Гарді // Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку: Матеріали міжнар. наук. конф. до 100-річчя від дня народж. В.М. Даниленка. — Мелітополь, 2013. — С. 85—193.

Фоменко В.М. Поховання змішаного ямно-катакомбного типу в Буго-Інгулецькому межиріччі // Наук. зап. Теорія та історія культури. — К., 2004. — Т. 24. — С. 47—53.

Фоменко В.М., Требух О.О. Багатошарове поселення Лідина Балка на Південному Бугі // VIII Миколаївська обл. краєзнав. конф. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». — Миколаїв, 2010. — С. 93—95.

Цыбесков В.П. Обряд акротиния в культуре трипольских племен // МАСП. — 1976. — Вып. 8. — С. 170—176.

Шапошникова О.Г., Фоменко В.Н., Гребенников Ю.С. и др. Отчет о работе Ингульской экспедиции за 1978 г. // НА ІА НАНУ. — 1978/11.

Шапошникова О.Г., Балушкин А.М., Гребенников Ю.С. и др. Отчет Ингульской (Николаевской) экспедиции за 1979 г. // НА ІА НАНУ. — 1979/6.

Шапошникова О.Г., Балушкин А.М., Гребенников Ю.С. и др. Отчет о работе Николаевской (Ингульской) экспедиции за 1980 г. // НА ІА НАНУ. — 1980/6.

Шапошникова О.Г., Бочкарёв В.С., Корпусова В.Н. Курганная группа у с. Привольное // Археологические памятники Поингулья. — Киев, 1980. — С. 17—70.

Шапошникова О.Г., Фоменко В.Н., Довженко Н.Д. Ямная культурно-историческая область (южнобугский вариант) // САИ. — Киев, 1986. — Вып. В1—3. — 158 с.

Шапошникова О.Г., Товкайло М.Т. Некоторые итоги исследования многослойного поселения Пугач на Южном Буге // Первобытная археология. Материалы и исследования. — Киев, 1989. — С. 86—97.

В. Н. Фоменко, Н. Б. Бурдо,
Л. А. Спіщина

МНОГОСЛОЙНЫЙ ПАМЯТНИК ТАШЛЫК II

Анализ археологических находок из разных горизонтов Ташлыка II подтверждает переотложенность слоев грунта, выявленных на памятнике. В культурных горизонтах обнаружено совместное залегание разновременных артефактов. В первом (нижнем)

горизонте присутствует керамика разных периодов Триполья: А—ВІ, ВІ—ВІІ (ВІІ), СІ, финала СІ — начала СІІ, а также деревской культуры. Во втором слое найдены керамические изделия среднепалеолитической культуры, томашевской группы Триполья СІ, усаївской культуры. В третьем слое находки, характерные для раннего периода ямной культуры, сопровождались фрагментами керамики томашевской группы Триполья СІ. В четвертом горизонте наряду с предметами, относящимися к позднему периоду ямной культуры, присутствуют фрагменты керамики от неолита до бронзового века.

Исследования в Ташлыке II установили факт посещения этой местности в разные периоды носителями разных культур от неолита до раннего бронзового века, что позволяет рассматривать территорию Степного Побужья как контактную зону между населением с разным типом хозяйства. Трипольские материалы фиксируют наличие в Степном Побужье кратковременных стоянок разных этапов Триполья. Впервые здесь зафиксированы следы стоянки усаївской культуры. Наиболее важным результатом исследований является выявление поселенческого памятника — кратковременной стоянки — ямной культуры.

К л ю ч е в ы е с л о в а: Ташлык, неолит, энеолит, трипольская, среднепалеолитическая, деревская, ямная культуры, горизонты.

V. M. Fomenko, N. B. Burdo,
L. A. Spitsyna

TASHLYK II STRATIFIED SITE

The analysis of archaeological finds from various horizons of Tashlyk II confirms that the soil layers identified at the site were redeposited. Artefacts of different periods were revealed in the same cultural horizons. In the first (lower) horizon, there is ceramics from various periods of Trypillia: A—BI, BI—BII (BII), CI, final of CI — the beginning of CII, as well as of Dereivska culture. In the second layer, wares of Serednistih culture, Tomashivka group of Tripillia CI, and Usativska culture. In the third layer, finds typical for the Yamna culture early period were accompanied by pottery fragments of Tomashivka group of Trypillia CI. In the fourth horizon, along with items belonging to the late period of Yamna culture, there are fragments of pottery from the Neolithic to the Bronze Age.

Research at Tashlyk II established the fact that this area was visited by various cultures bearers since the Neolithic to the Early Bronze Age. Consequently, the territory of the Steppe in the Buh River area should be viewed as a contact zone between the populations with different types of economy. Trypillian materials record the short-term sites of various stages of the culture in the Buh River steppe region. Traces of Usativska culture locality were recorded for the first time here. The most important result of the study was the identification of a temporary settlement of Yamna culture.

К e y w o r d s: Tashlyk, Neolithic, Eneolithic, Trypillia, Seredniy Stih, Dereivska and Yamna cultures, horizons.

Одержано 05.12.2013